

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA UALIMU DARAJA LA A
MAARIFA YA JAMII

614

Muda: Saa 3

MAJIBU

Mwaka: 2013

Maelekezo

1. Karatasi hii ina sehemu A na B.
2. Jibu maswali yote.

maktaba.tetea.org

1. (a) Eleza maana ya kipimo cha ramani.

Kipimo cha ramani ni uwiano kati ya umbali unaoonyeshwa kwenye ramani na umbali halisi ardhini. Kipimo huonesha jinsi sehemu kwenye ramani inavyowakilisha eneo halisi ardhini kwa kipimo kilichopunguzwa. Husaidia kupima umbali kati ya maeneo mbalimbali kwenye ramani kwa usahihi.

(b) Bainisha aina kuu za ramani.

Ramani za topografia – Huwasilisha maumbo ya ardhi kama milima, mabonde, mito na barabara kwa kutumia mistari ya kontua na alama.

Ramani za kisiasa – Huwasilisha mipaka ya nchi, mikoa au majimbo, na mara nyingi hutumia rangi tofauti kuonesha mipaka hiyo.

Ramani za hali ya hewa – Huwasilisha hali ya hewa ya maeneo tofauti kwa kutumia alama na vipimo vya jotoridi, mvua na upepo.

Ramani za kiuchumi – Huwasilisha shughuli za kiuchumi kama maeneo ya kilimo, viwanda, madini au biashara.

(c) Eleza kwa kifupi dhana ya Kunda na Masaa.

Kunda ni mkoa wa kidunia unaopatikana kwa kulingana na longitudo, ambapo kila kunda hutofautiana na kunda lingine kwa saa moja. Masaa yanahesabiwa kwa kutumia kundakanda hizo, kila kunda likiwa na longitudo 15°. Kwa mfano, maeneo yaliyopo mashariki mwa Greenwich huongeza saa na yaliyoko magharibi hupunguza saa.

(d) Kama katika mji wa Freetown 15° Magharibi ni saa 11:00 alfajiri, kokotoa muda wa sehemu zifuatazo:

(i) Morogoro 45° Mashariki: Tofauti ya longitudo ni 60°. Kwa kila 15°, kuna saa 1.

$$60 \div 15 = 4 \text{ saa}$$

Morogoro ni mashariki, hivyo inaongeza saa: $11:00 + 4 = 3:00$ asubuhi

(ii) Colorado 120° Magharibi: Tofauti ya longitudo ni 105°. $105 \div 15 = 7$ saa

Colorado iko magharibi, hivyo hupunguza saa: $11:00 - 7 = 4:00$ usiku

3. (a) Bainisha mizunguko ya Dunia kisha fafania athari za kila mzunguko.

Mzunguko wa kujizungusha – Dunia huzunguka mhimili wake kwa saa 24 na huleta mchana na usiku kutokana na upande mmoja wa Dunia kuwa na mwanga na mwingine kuwa gizani.

Mzunguko wa kuizunguka Jua – Dunia huzunguka Jua kwa siku 365, huleta majira ya mwaka kama kiangazi, masika, kipupwe na vuli. Majira haya huathiri kilimo, afya na maisha ya binadamu.

(b) Bainisha matokeo yanayoweza kutokana na mzunguko wa mwezi kuizunguka Dunia.

Huleta mabadiliko ya mionekano ya mwezi (nuru ya mwezi), kama mwezi mpevu, nusu mwezi, na mwezi mwandamo.

Huleta kupatwa kwa mwezi wakati Dunia inapokuwa kati ya jua na mwezi.

Huathiri mienendo ya maji baharini (mawimbi ya juu na ya chini).

Huongoza kalenda za baadhi ya jamii zinazotegemea miezi kwa shughuli zao za kijamii na kilimo.

4. Tumia michoro ya mistari ya kontua kuonesha maumbile yafuatayo:

- (a) Pitio – Huoneshwa kwa mistari ya kontua yenye umbali mdogo kati yao kuelekea chini, yakionyesha njia inayoshuka.
- (b) Genge – Ni sehemu ya juu yenye mwinuko mkali, huoneshwa kwa mistari ya kontua iliyo karibu karibu sana na ya mduara mdogo.
- (c) Kigongo – Hilo ni sehemu ya ardhi inayoingia kwenye maji au sehemu ya mbele ya mlima, huoneshwa na mistari ya kontua ya mduara inayotokeza nje.
- (d) Uwanda wa juu – Huoneshwa kwa mistari ya kontua iliyo mbali mbali kwa umbali wa mwinuko unaopanda polepole.

5. Eleza tofauti kati ya Zinjanthropus na Homohabilis kama hatua muhimu katika mabadiliko ya kimawazo ya binadamu wa kale.

Zinjanthropus alikuwa binadamu wa kale aliyeishi zaidi ya miaka milioni 1.7 iliopita, alikuwa na uwezo mdogo wa kiakili na hakutumia zana.

Homohabilis alikuwa binadamu aliyeifuata, alikuwa na ubongo mkubwa zaidi, alianza kutumia zana rahisi na kufanya shughuli za kijamii kama makazi na ulinzi.

Homohabilis alihusishwa na maendeleo ya lugha, ujuzi wa kuratibu shughuli na usambazaji wa maarifa kwa wengine.

6. Bainisha mambo manne yaliyokuwa chanzo cha migogoro ya kisiasa katika nchi za Kiafrika baada ya uhuru.

Tofauti za kikabila – Watu kutoka makabila tofauti walihasiimiana kuhusu nafasi za uongozi, hivyo kuanzisha migogoro.

Ubaguzi wa rasilimali – Serikali nyingi zilituhumiwa kupeana nafasi na rasilimali kwa baadhi ya makabila.

Mipaka ya kikoloni – Mipaka iliyowekwa na wakoloni haikuzingatia uhusiano wa kijamii, hivyo kuleta migogoro ya mipaka.

Ukosefu wa demokrasia – Marais na viongozi wengi walikataa kushirikisha wananchi au kufuata katiba, hivyo kuleta migogoro ya uongozi.

7. Eleza kwa kifupi sababu nne zilizosababisha watawala wa jadi katika Bara la Afrika kushindwa katika jitihada zao za kupinga uvamizi wa wakoloni kutoka bara la Ulaya mwishoni mwa karne ya 19.

Ukosefu wa silaha za kisasa – Wakoloni walikuwa na bunduki na mizinga, huku Waafrika wakitumia mikuki na mishale.

Kutokuwepo kwa mshikamano – Makabila na falme nyingi zilitofautiana na kupigana badala ya kushirikiana dhidi ya wakoloni.

Usaliti – Baadhi ya viongozi au jamii walishirikiana na wakoloni ili kupata faida za kifedha au vyeo.

Mikakati ya kisasa ya wakoloni – Wakoloni walitumia ujanja wa mikataba, mbinu za kijanja na mbinu za kisiasa kuwatwaa watawala.

8. Kwa kutoa mifano miwili, eleza namna kila aina ya milima ifuatayo inavyotokea:

(a) Milima ya mikunjo – Hujitokeza kutokana na mvutano wa nguvu za ndani ya Dunia, ambapo tabaka la Dunia hujikunja na kuunda milima. Mfano: Milima ya Himalaya.

(b) Milima ya tofali – Hujitokeza baada ya sehemu za ardhi kupasuka kutokana na mvutano, sehemu moja huinuka na nyingine kushuka. Mfano: Milima ya Usambara.

(c) Milima ya volkano – Hujitokeza kutokana na mlipuko wa volkeno ambapo lava huganda na kuunda mlima. Mfano: Mlima Kilimanjaro.

9. (a) Eleza kwa kifupi dhana ya ukoloni.

Ukoloni ni mfumo wa kisiasa, kiuchumi na kijamii ambapo taifa moja linaweka utawala wake juu ya taifa lingine kwa kutumia nguvu au mikataba, na kulitawala ili kulinyonya kwa faida yake.

(b) Toa mifano miwili ya nchi zilizotawaliwa na Uingereza, Ujerumani, Ureno, Ubelgiji na Ufaransa katika nusu ya pili ya karne ya 19.

Uingereza: Kenya, Uganda

Ujerumani: Tanzania (wakati huo Tanganyika), Namibia

Ureno: Angola, Msumbiji

Ubelgiji: Kongo ya Ubelgiji (DRC)

Ufaransa: Senegal, Mali

10. Bainisha sababu nne zilizowafanya wafanyabiashara wa karne ya 19 kutoka Ulaya wajulikane kama vitangulizi vya ukoloni.

Wao walitoa taarifa za kijiografia, kijamii na kiuchumi kuhusu Afrika kwa serikali zao.

Wao walitengeneza njia za biashara na usafiri zilizotumiwa na wakoloni baadaye.

Walivutia serikali zao kwa kuvumbua utajiri wa madini, mashamba na masoko Afrika.

Walishirikiana na viongozi wa Kiafrika na kuweka msingi wa uhusiano uliofuatia utawala wa kikoloni.

SEHEMU B (Alama 30)

Jibu swali moja (1) kutoka katika kila kipengele.

Kipengele I: Jiografia

11. Kwa kutumia mifano ya aina ya tabia nchi zilizopo katika ukanda wa Afrika Mashariki, eleza uhusiano uliopo kati ya tabia nchi na utofauti wa asili.

Tabia nchi ni hali ya hewa ya eneo fulani kwa kipindi kirefu cha muda, ikijumuisha vipengele kama jotoridi, mvua, unyevu na upepo. Utofauti wa tabia nchi huathiri utofauti wa kiasili katika maeneo tofauti ya Afrika Mashariki.

Kwa mfano, tabia nchi ya ikweta hupatikana karibu na ikweta na ina mvua nyingi mwaka mzima na jotoridi la juu. Katika maeneo haya, kama vile magharibi mwa Uganda na sehemu za Kongo, kuna misitu minene yenye wanyama na mimea ya aina mbalimbali. Hii inaonyesha kuwa tabia nchi ya mvua nyingi na joto la kudumu huwezesha kuota kwa mimea mingi na kuwepo kwa wanyama wengi.

Tabia nchi ya savana, ambayo ina mvua ya msimu na kiangazi kirefu, hupatikana katika sehemu nyingi za Tanzania, Kenya na Sudan Kusini. Katika maeneo haya kuna nyasi fupi, miti mifupi na wanyama wa kula majani kama swala na pundamilia. Hii inaonyesha kuwa tabia nchi ya savana huunda mazingira ya malisho ambayo yanafaa kwa ufugaji.

Maeneo ya jangwa kama Kaskazini mwa Kenya au Somalia yana mvua kidogo na joto kali. Mazingira haya ni ya ardhi kavu yenye mimea michache na wanyama wanaostahimili ukame kama ngamia. Hii inaonesha jinsi tabia nchi ya joto kali na mvua ndogo inavyoathiri utofauti wa mazingira ya kiasili.

Kwa hiyo, tabia nchi inaathiri moja kwa moja aina ya mimea, wanyama, ardhi na shughuli za binadamu katika maeneo husika, hivyo kuonesha uhusiano mkubwa kati ya tabia nchi na utofauti wa asili.

12. Bainisha hatua zinazoweza kuchukuliwa katika juhudi za kupunguza athari zinazotokana na matetemeko ya ardhi, mafuriko, maporomoko ya ardhi, mmomonyoko wa udongo na ukame.

Kwanza, ni muhimu serikali na taasisi za kijamii kutoa elimu kwa jamii juu ya hatari hizi za kiasili na namna ya kujikinga nazo. Kwa mfano, watu wanaweza kufundishwa umuhimu wa kutokujenga nyumba kwenye maeneo yenye miteremko mikali au mabonde ambayo huathirika zaidi na mafuriko.

Pili, serikali inapaswa kubuni na kutekeleza mipango ya matumizi bora ya ardhi. Maeneo yenye hatari ya maporomoko ya ardhi au mmomonyoko mkubwa yasitumiwe kwa makazi au kilimo. Badala yake, yawe ya uhifadhi wa mazingira na upandaji miti.

Tatu, ni muhimu kuanzisha na kuimarisha miundombinu ya kudhibiti majanga kama mafuriko, mfano: kujenga mabwawa ya kutunza maji ya mvua na mifereji ya maji ya mvua ya kisasa ili kupunguza uharibifu wa ardhi na mali.

Nne, kupanda miti katika maeneo ya milima na miteremko ni hatua bora ya kudhibiti mmomonyoko wa udongo na pia kusaidia kuhifadhi unyevu wa udongo, hivyo kukabiliana na ukame.

Tano, ufuatiliaji wa kitaalamu wa tabianchi na mfumo wa tahadhari ya mapema ni muhimu. Kwa kutumia taarifa kutoka kwa mamlaka za hali ya hewa, jamii zinaweza kujua mapema kuhusu uwezekano wa kutokea kwa mafuriko au ukame na hivyo kuchukua hatua za tahadhari mapema.

Kipengele II: Historia

13. Chambua mambo matano yaliyotokea katika mataifa ya nje ambayo yaliongeza kasi katika harakati za kudai uhuru barani Afrika katika nusu ya kwanza ya karne ya ishirini.

Moja ya mambo makuu ni Vita vya Kwanza na vya Pili vya Dunia. Waafrika walishiriki vita hivyo kama askari au vibarua, lakini baada ya vita walirudi na matarajio makubwa ya kupata heshima na nafasi katika utawala. Walipoona wakoloni bado hawatambui mchango wao, walihamasika kudai uhuru.

Pili, harakati za ukombozi katika mataifa mengine kama India chini ya uongozi wa Mahatma Gandhi zilihamasisha Waafrika. Waliona kwamba inawezekana kujikomboa kwa kutumia njia ya siasa na maandamano ya amani.

Tatu, kuanzishwa kwa Umoja wa Mataifa kulileta fikra mpya za haki za binadamu na uhuru wa kujitawala kwa mataifa yote. Hii iliwahamasisha Waafrika kudai haki yao ya kujitawala.

Nne, kuwepo kwa vyombo vya habari kama magazeti, redio na machapisho mengine kulisaidia kueneza fikra za utaifa na uhuru miongoni mwa Waafrika wengi. Machapisho haya yalikuwa chombo cha kushirikisha maarifa na misimamo ya kisiasa.

Tano, uwepo wa Waafrika waliosoma katika vyuo vya nje kama Makerere, Fort Hare na vyuo vya Ulaya waliweza kurudi na kuchochea harakati za kisiasa. Watu hawa walikuwa viongozi wa kwanza wa vyama vya siasa vilivyoongoza mapambano ya uhuru.

14. Chambua athari hasi nne zilizotokana na kugawanywa kwa Bara la Afrika miongoni mwa mataifa ya kibeberu kutoka bara la Ulaya.

Kugawanywa kwa Afrika kulipelekea kuundwa kwa mipaka isiyozingatia uhusiano wa kijamii au kikabila. Jamii moja ilijikuta imegawanywa katika nchi mbili au zaidi, na hivyo kusababisha migogoro ya kudumu kama ule wa Somalia na Ethiopia.

Athari ya pili ni kuzuka kwa migogoro ya kisiasa kati ya nchi jirani. Mataifa yaliyojirani yalikuwa na migogoro ya mipaka iliyosababishwa na upangaji wa mipaka wa kizembe wa wakoloni. Migogoro hii imesababisha vita vya mara kwa mara kama ile ya Uganda na Tanzania, au Eritrea na Ethiopia.

Tatu, mgawanyo huo ulisababisha kutokuwepo kwa mshikamano wa Kiafrika. Mataifa mengi yalianza kushindana badala ya kushirikiana, kwa sababu waliendeleza utamaduni wa kikoloni wa kujitazama kama wapinzani badala ya ndugu.

Nne, mgawanyo huo uliathiri maendeleo ya kiuchumi. Rasilimali nyingi zilitenganishwa bila mpangilio, na baadhi ya nchi zilijikuta hazina rasilimali muhimu za uchumi, jambo lililolemaza maendeleo yao ya kujitegemea baada ya uhuru.

SEHEMU C (Alama 30)

Jibu swali moja (1) kutoka katika kila kipengele.

Kipengele I: Jiografia

15. Kutokuwepo kwa nidhamu miongoni mwa wanafunzi katika darasa la Jiografia kunatokana na utukutu wa wanafunzi wenyewe. Jadili.

Moja ya sababu kubwa inayosababisha ukosefu wa nidhamu darasani ni utukutu wa wanafunzi binafsi. Wanafunzi wengi hupuuzia somo au kujihusisha na shughuli nyingine zisizo za kielimu wakati wa kipindi.

Hata hivyo, ni muhimu kufahamu kuwa kutokuwepo kwa nidhamu pia hutokana na sababu zinazomhusu mwalimu. Ikiwa mwalimu hatumii mbinu shirikishi, anashindwa kuibua shauku kwa wanafunzi na hivyo kupelekea kuchoka na kuvuruga darasa.

Pia, mazingira ya darasa kama msongamano, joto kali au ukosefu wa vifaa vya kufundishia vinaweza kuchangia kupunguza usikivu wa wanafunzi na hivyo kuchochea utovu wa nidhamu.

Ukosefu wa malengo ya kujifunza pia huwafanya wanafunzi wasione umuhimu wa somo, na hivyo kupoteza motisha ya kushiriki darasani kwa nidhamu.

Kwa hiyo, ingawa utukutu wa wanafunzi ni sababu mojawapo ya kutokuwepo kwa nidhamu, ni dhahiri kuwa matatizo haya yanahitaji mbinu za kielimu na mazingira bora ya kufundishia ili kuyatatua.

16. Fafanua mambo matano ambayo mwalimu anahitaji kuzingatia wakati wa kutumia kazimradi kama njia ya kufundishia na kujifunzia somo la Jiografia.

Mwalimu anapaswa kuweka malengo mahususi ya mradi ili kuhakikisha kuwa kila mwanafunzi anajua kinachotarajiwa kujifunza.

Mwalimu awe tayari kuelekeza na kusimamia kazi za kila kundi ili kuhakikisha kila mwanafunzi anashiriki kikamilifu.

Mawasiliano ya wazi ya mwalimu na wanafunzi ni muhimu ili kutoa mwongozo wa kitaalamu kuhusu namna ya kukusanya na kuwasilisha taarifa.

Mradi lazima uendane na mazingira ya mwanafunzi ili aweze kuufanikisha kwa urahisi, kuepuka miradi ambayo inahitaji gharama kubwa au muda mrefu kupita kiasi.

Mwalimu anapaswa kufanya tathmini ya mradi kwa kutumia vigezo wazi kama ubunifu, uwasilishaji, ushirikiano wa kikundi na uhusiano wa maudhui na malengo ya somo.

Kipengele II: Historia

17. Mwalimu mwenye uzoefu katika ufundishaji wa somo la Historia hahitaji kuwa na kitabu cha kiongozi cha mwalimu. Jadili.

Ni kweli kuwa mwalimu mwenye uzoefu anaweza kufundisha vizuri kwa kutumia ujuzi na maarifa aliyoyakusanya kwa miaka mingi. Mwalimu huyu huweza kuelewa mahitaji ya wanafunzi na kutumia mbinu mbalimbali za kufundishia bila kutegemea kitabu cha kiongozi.

Hata hivyo, kitabu cha kiongozi bado kina umuhimu hata kwa mwalimu mwenye uzoefu. Kitabu hutoa mwongozo wa kina kuhusu maudhui, malengo ya somo, mbinu bora za ufundishaji na tathmini. Bila kitabu, mwalimu anaweza kukosa muongozo wa mtaala rasmi au kupoteza mwelekeo wa somo.

Aidha, mabadiliko ya mtaala au mitazamo ya kielimu yanaweza kumwacha mwalimu nyuma ikiwa hatumii vitabu vya kiongozi vya kisasa. Vitabu huwezesha kufuatilia mabadiliko ya kitaaluma na kutoa mwelekeo wa kisasa.

Kwa hiyo, uzoefu ni muhimu lakini si mbadala wa kitabu cha kiongozi. Ni vyema mwalimu mwenye uzoefu kutumia kitabu kama nyenzo ya kuimarisha ufanisi wake zaidi darasani.

18. Chambua faida tano za matumizi ya shajara katika kufundishia na kujifunza somo la Historia.

Shajara hutoa kumbukumbu ya kila hatua ya somo, hivyo kusaidia wanafunzi kurudia na kujifunza kwa ufuatiliaji mzuri.

Huimarisha uwajibikaji wa mwalimu kwa kuwa hutoa msingi wa kupanga masomo kwa utaratibu.

Huongeza ufanisi katika kupanga tathmini na kazi za wanafunzi kwa kufuatilia yaliyofundishwa.

Inasaidia kwa urahisi kutambua mapungufu ya somo au vipindi vilivyokosa kufundishwa.

Hutoa ushahidi wa maendeleo ya mwanafunzi na mwalimu unaosaidia ufuatiliaji wa kitaaluma na usimamizi wa elimu.